

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економіки та управління
Обліково-фінансовий факультет

Кафедра економічної теорії і суспільних наук

ФІЛОСОФІЯ :
ПРОГРАМА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ПІДГОТОВКИ ДО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
ДЛЯ АСПІРАНТІВ І ЗДОБУВАЧІВ

Миколаїв

2013

УДК 32.001 : 340
ББК 66.1+ 67.1
І- 90

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету (протокол № _____ від « _____ » _____ 2013 року.

Укладач :

В.О. Ханстантинов - доктор політичних наук, завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук,
Миколаївський національний аграрний університет

Рецензенти :

В.Л. Гавеля - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Чорноморський державний університет імені Петра Могили

М.Ф. Димитров - кандидат філософських наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук,
Миколаївський національний аграрний університет

© Миколаївський національний аграрний університет, 2013

Передмова

Методичні рекомендації складені у відповідності до чинних нормативних документів Міністерства освіти і науки України, які регламентують діяльність у галузі підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, і призначені для використання аспірантами та здобувачами в процесі підготовки до складання кандидатського іспиту з філософії.

Основне завдання даних рекомендацій полягає в тому, щоб надати методичну і теоретичну допомогу для самостійного поглибленого вивчення філософії, написання реферату з обраної теми, сприяти ознайомленню з провідними філософськими напрямками і течіями шляхом звернення до оригінальних текстів та фундаментальних базових джерел. Важливим є також завдання наочно показати поліфонію сучасного філософського знання, його змістовне багатство, роль філософії як засобу розвитку універсального логічного мислення й пізнання, її значення у формуванні високої методологічної культури, що абсолютно необхідно для науковця будь-якого фаху.

Структурно методичні рекомендації включають: витяг з Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів; програму курсу філософії до кандидатського іспиту; перелік питань до кандидатського іспиту; приклад методичного викладу відповіді на питання екзаменаційного білету; критерії оцінювання; орієнтовний перелік тем рефератів з філософії до кандидатського іспиту; методичні поради щодо підготовки реферату з філософії; список першоджерел, що виносяться на кандидатський іспит; список основної та додаткової літератури; додатки.

1. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів (Витяг) (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 року № 309)

67. Кандидатські іспити є складовою частиною атестації науково-педагогічних і наукових кадрів. Кандидатські іспити проводяться з метою встановлення глибинами професійних знань, наукового і культурного кругозору здобувача наукового ступеня кандидата наук, підготовленості його до самостійної науково-дослідної діяльності. Складання кандидатських іспитів здобувачами є обов'язковим для присудження їм наукового ступеня кандидата наук.

71. Кандидатські іспити з філософії складаються у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, які мають самостійні кафедри філософії або суспільних наук.

Кандидатські іспити з філософії приймаються за типовими програмами, затвердженими МОН.

73. Комісії з приймання кандидатських іспитів з кожної дисципліни призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи у складі голови комісії... і не менше двох членів з числа кваліфікованих спеціалістів – докторів і кандидатів наук.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту з філософії повинно входити менше двох фахівців, один з яких має бути доктором філософських наук, інший – кандидатом філософських наук.

74. Кандидатські іспити за рішенням приймальної комісії проводяться з використанням екзаменаційних білетів. Для підготовки до відповіді використовуються екзаменаційні листки, що зберігаються після іспиту протягом року.

75. Рівень знань здобувача оцінюється за чотирибальною системою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

77. Допуск здобувачів до складання кандидатських іспитів здійснюється за наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи.

Вищий навчальний заклад, наукова установа, де приймаються кандидатські іспити, повідомляють осіб, зазначених у наказі, про допуск до складання кандидатського іспиту, про час і місце

проведення кандидатського іспиту не пізніше ніж за місяць до його проведення.

Рішення комісії з приймання кандидатського іспиту може бути оскаржене керівнику вищого навчального закладу, наукової установи здобувачем у терміни, встановлені приймальною комісією вищого навчального закладу, наукової установи.

78. Кандидатські іспити приймаються організовано, два рази на рік у формі сесій.

2. ПРОГРАМА КУРСУ ФІЛОСОФІЇ

Розділ І. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВСТУП

Тема 1. Філософія, її походження, основні проблеми та функції

Предмет філософії. Основні концепції походження філософії. Сутність філософських проблем, їх зв'язок з фундаментальними питаннями людського буття. Соціальні умови зародження та розвитку різноманітних світоглядних систем і напрямків у філософії.

Світогляд, його роль у житті особистості і суспільства. Історичні типи світогляду. Міфологічний та релігійний світогляд як дораціональні форми, їх сутність та специфіка. Філософський світогляд як раціональне, логіко-дискурсивне відношення до дійсності.

Структура філософського знання. Онтологія – вчення про буття. Гносеологія – вчення про пізнання. Етика як наука про мораль, про Добро і Зло. Естетика – вчення про прекрасне і потворне. Праксеологія. Філософська антропологія.

Проблема людини як центральна у філософії. Гуманістична орієнтація філософії. Функції філософії.

Основні напрями філософії - матеріалізм, ідеалізм. Дуалізм, деїзм, пантеїзм як принципи осягнення світу. Сенсуалізм, раціоналізм, агностицизм, скептицизм як гносеологічні підвалини філософствування.

Історичні типи філософії. Роль філософського знання у методологічній та світоглядній підготовці фахівців.

Тема 2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм

Культурно-історичні передумови зародження філософської думки в країнах Стародавнього Сходу. Головні філософські школи Стародавньої Індії про людину та світ її життя. Основні принципи філософії та етики ортодоксальних і неортодоксальних філософських шкіл. Матеріалістичні тенденції у поглядах школи чарвака-локаята.

Філософські школи Стародавнього Китаю. Конфуціанство, даосизм, моїзм та інші. Конфуцій про людину та суспільство. Даосизм про начала буття та ідеал мудреця. Особливості філософствування моїстів: онтологія, гносеологія, діалектика.

Мілетська школа і проблеми начала у філософії Фалеса, Анаксимена, Анаксимандра. Філософська система Геракліта Ефеського: онтологія, діалектика, гносеологія. Геракліт про призначення людини. Піфагорійське вчення про душу, про число, космос і сенс людського буття.

Поняття «архе». Начала механічного пояснення світу у Емпедокла і Анаксагора. Атомізм Левкіппа-Демокрита. Атоми тілесні й атоми душі.

Софісти – перші вчителі мудрості. Протагор, Горгій та інші. Сократ і сократичні школи. Діоген Синопський.

Філософське вчення Платона про світ ідей і світ речей, пізнання, про суспільство і державу.

Основні поняття онтології Аристотеля: субстанція, субстрат, матерія і форма. Гносеологія, логіка і теологія Аристотеля.

Філософія еллінізму: скептицизм, стоїцизм, епікуреїзм, неоплатонізм.

Тема 3. Особливості західноєвропейської філософії Середньовіччя і Відродження

Особливості західноєвропейської та східноєвропейської релігійної філософії. Мусульманська та іудейська культура і філософія.

Християнська апологетика, її проблематика, специфіка, постаті.

Християнська патристика. Філософське вчення Августина Блаженного.

Схоластика як завершальний етап середньовічної філософії, її специфіка та постаті. Реалізм і номіналізм про універсалії. Іоанн Скот Ериугена про чотири природи буття. Номіналізм Росцеліна і П'єра Абеляра. Альберт фон Больштедт про теологію і природознавство. Фома Аквінський про сутність пізнання, про гармонію віри і розуму. Критики схоластики. Вільям Оккам про філософію і теологію. Філософський зміст бритви Оккама «не слід збільшувати сутності (під час обґрунтування) без потреби».

Середньовічна есхатологія та теодіцея.

Гуманістичні ідеї Відродження та проблема індивідуальності людини. Франческо Петрарка: полеміка зі схоластами, запрошення до вивчення мудрості древніх. Атомізм в культурі Відродження. Неоплатонізм. Вчення

Марсіліо Фічіно про Бога і людину, про природу і душу.

Антропоцентризм і проблема особистості. Піко делла Мірандола і його праця «Про гідність людини».

М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття.

Гуманістичні ідеї Еразма Роттердамського.

Геліоцентризм та вчення про нескінченність всесвіту (М. Коперник, Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно.

Тема 4. Філософсько-гуманістична думка в Україні XV-XVII ст.

Специфіка формування ідеї ренесансного гуманізму та ідеології реформації в Україні другої половини XV — початку XVII ст. Творчість Юрія Котермака (Дрогобича), П. Русина із Кросна, С. Оріховського-Роксолана, М. Шимоновича, І. Вишенського.

Розвиток ідеології реформації діячами Острозького культурно-освітнього центру та братських шкіл Г. Смотрицького, К. Острозького, К. Саковича, І. Борецького, ін.

Тема 5. Західноєвропейська філософія Нового часу

Особливості епохи. Формування нової парадигми філософствування. Наукова революція XVI-XVII ст. та проблема методу пізнання. Емпіризм і раціоналізм. «Новий Органон» Френсіса Бекона, розробка нової моделі науки. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про державу. «Нові принципи філософії» Р. Декарта. Б. Паскаль про можливості та межі розуму. Поняття субстанції в філософії Б. Спінози. Структура світу і структура розуму. Розум і пристрасті. Необхідність, творчість, свобода.

Сенсуалістична і соціально-політична філософія Дж. Локка.

Монадологія В. Лейбніца. Проблема несвідомого. Особистісний вимір буття. Свобода. Вибір.

Суб'єктивно-ідеалістична філософія Дж. Берклі, Д. Юма та інших.

Проблема людини в філософії Просвітництва (Монтеск'є, Вольтер, Руссо та ін.). «Система природи» П.-А. Гольбаха.

Особливості механістичної ідеології в гуманітарних та природничих науках.

Тема 6. Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва в Україні

Петро Могила – філософ, теолог, просвітитель. Роль П. Могили у заснуванні Києво-Могилянської академії. Філософія Києво-Могилянської академії як синтез духовної спадщини київського «візантизму» з філософськими надбаннями Заходу в межах культури українського барокко. Проблеми онтології, натурфілософії та ідеї гуманізму у творах вчених академії.

Феофан Прокопович: онтологія; гносеологія; теорія просвітницького абсолютизму.

Г.С. Сковорода. Його вчення про три світи і дві натури. Концепція людини як мікрокосму («внутрішня людина»). «Філософія серця» Сковороди та її вплив на вітчизняну філософську думку. Вчення філософа «про сродну працю» і щастя людини. Есхатологія Г.С.Сковороди.

Становлення просвітництва в Україні. Пантеїзм. Релігійно-ідеалістичний аспект філософської тематики в Україні у XVIII ст.

Тема 7. Німецька класична філософія

Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки.

«Коперніканський переворот» І. Канта. Обґрунтування Кантом всезагальної необхідності наукового знання. Людина як «громадянин двох світів». Природа і свобода. Теоретичний та практичний розум.

Суб'єктивний ідеалізм та діалектика Й.-Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф.В.Й. Шеллінга.

Філософська система та діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля. Тотожність буття і мислення.

Антропологічний матеріалізм та гуманістична спрямованість філософії

Л. Фейєрбаха. Діалектика чуттєвого і раціонального. Критика релігії.

Передумови становлення марксизму та його філософії. Проблема відчуження людини, її пригноблення і свободи, ідея самозвільнення індивідів. Діалектичний та історичний матеріалізм як філософія марксизму. Концепція і зміст матеріалістичної діалектики.

Соціально-практична орієнтація марксистської філософії. Принцип практики як основи діалектико-матеріалістичного розуміння природи й суспільства. Матеріалістичне розуміння історії. Поняття суспільно-економічної формації та економічний матеріалізм К. Маркса.

Тема 8. Некласична філософія XIX – початку XX століття

Критичний перегляд принципів та традицій класичної філософії у другій половині XIX – на початку XX століття.

Неокантіанство. Неогегельянство.

Антираціоналістична установка «філософії життя». Проблема ірраціонального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). А. Шопенгауер: людина як суб'єкт воління, світ як воля і уява. Концепція «переоцінки цінностей» Ф. Ніцше.

Зародження «філософії науки». Перший і другий позитивізм. Герменевтична філософія науки. В. Дільтей про людське життя як культурно-історичний процес.

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К'єркегора, його антикласична спрямованість. Людина як духовна істота, здатна до вибору і самовизначення. Проблеми екзистенціальної істини.

Американський прагматизм. «Принцип Пірса». Прагматизм У. Джемса.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом.

Психоаналітична онтологія людського буття. Феноменологія несвідомого. Психоаналіз і проблема антропосоціогенезу.

Тема 9. Українська і російська філософія XIX - XX ст. у контексті світової філософської думки

Українська академічна філософія XIX ст. О. Новицький про предмет, завдання й поступальність розвитку філософії. Філософія П. Юркевича, його вчення про ідею.

Критика антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха та М. Чернишевського.

Екзистенційні мотиви в творчості П. Юркевича.

Проблема людини та нації у творчості членів Кирило-Мефодіївського братства. М. Костомаров про місце України у світі, про український народний характер. Тарас Шевченко як філософ.

Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету.

Особливості української духовності на межі XIX-XX ст. В.І. Вернадський про феномен життя, всесвіт, людство, ноосферу. Вплив ідей Вернадського на світову філософську думку.

Проблема людини, сенсу історії та творчості в філософії М. Бердяєва, С. Франка, Л. Шестова, М. Лоського, П. Флоренського, С. Булгакова, Л. Карсавіна, В. Розанова.

Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д. Донцова. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив Чижевського на європейську духовну культуру. Історіософія М. Грушевського. Філософські погляди українців діаспори та особливості української ментальності.

Тема 10. Сучасна філософія. Множинність філософських доктрин

Характерні риси духовної культури XX століття. Плюралізм сучасної філософії.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гуссерля. Вплив феноменології на сучасну філософію. Особливості феноменологічної методології.

Прагматичний інструменталізм Д. Дьюї. Прагматиська герменевтика Р.Рорті.

Філософська антропологія в Німеччині. М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен. «Культурна антропологія».

Герменевтика як методологія «наук про дух». В. Дільтей, М. Хайдеггер, Х.-Г. Гадамер.

Філософія історії та культури. О. Шпенглер, А. Тойнбі, К. Ясперс.

Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структур буття. Сенс існування. Проблема свободи. Екзистенція і комунікація.

Проблеми душі сучасної людини. Філософія К. Юнга. Поняття «соціального характеру» у філософії Е. Фрома. Любов як найвища цінність.

Сучасна релігійна філософія. Неотомізм як напрям у філософії католицької церкви. Вчення П. Тейяра де Шардена про людину як центр світової еволюції.

Ситуація постмодернізму у філософії. Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Деррида, Ж. Дельоз.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тема 11. Проблема буття.

Буття і небуття (ніщо) як філософські категорії. Хаос. Філософське визначення матерії. Матерія і речовина. Матеріальна єдність світу. Наука про невичерпність і незнищуваність матерії.

Космогонічна гіпотеза Канта-Лапласа про походження Всесвіту, сучасна теорія «великого вибуху».

Матерія і рух. Основні форми руху.

Категоріальні визначення буття. Буття у сучасній науковій картині світу.

Континуальність буття як відображення просторово-часової структури процесів суб'єктивної та об'єктивної реальності. Особливості фізичного і соціального просторово-часового континууму.

Тема 12. Філософське вчення про розвиток

Загальні ознаки та критерії розвитку. Прогрес і регрес. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки, зміни та розвиток. Історичні форми діалектики та її філософські альтернативи (софістика, еkleктика, метафізика, догматизм).

Принципи діалектики: всезагального зв'язку, розвитку, детермінізму, історизму, системності, цілісності.

Проблема законів діалектики. Закон взаємного переходу кількості у якість. Закон єдності та боротьби протилежностей. Закон заперечення запереченого.

Категорії діалектики: одиничне і загальне; причина і наслідок; необхідність і випадковість; сутність і явище; форма і зміст та ін. Роль системи принципів, законів і категорій діалектики у пізнавальній та практичній діяльності фахівців.

Модифікації діалектики у сучасних філософських доктринах. Функції метафізичної та діалектичної філософії щодо наукового пізнання.

Тема 13. Філософська антропология

Філософська концепція людини – основа наук про людину. Матеріалізм, ідеалізм і релігія про сутність та призначення людини.

Натуралістична антропософія. Діалектика природи і проблема походження людини.

Світоглядно-методологічний зміст концепції антропогенезу. Антропосоціогенез та його комплексний характер у сучасній науці. Праця – головний фактор антропосоціогенезу. Діалектика соціального розвитку та еволюція людини. Трудова концепція антропосоціогенезу. Роль мови в процесі антропосоціогенезу.

Моральна гіпотеза виникнення людини З. Фрейда. Виникнення людини і становлення символічної діяльності (Е. Кассіер). Релігійна антропософія.

Ортодоксальна доктрина походження людини та її сучасні модифікації. Християнський еволюціонізм П.Тейяра де Шардена.

Антидарвінізм і критика концепції антропосоціогенезу: ідеологія й емпірія. Проблема взаємозв'язку душі і тіла.

Складна природа людини. Людина: особистість, сутність, індивідуальність. Гедонізм і сенс життя. Людина-споживач: бути чи мати. Екзистенція і самотність. Вибір, свобода та відповідальність як критерії відношення людини до навколишнього світу.

Природа цінностей та їх класифікація. Проблема ціннісних орієнтацій.

Тема 14. Суспільство: основи філософського аналізу

Специфіка соціального пізнання. Головні методологічні принципи соціальної філософії. Категорії соціальної філософії.

Поняття суспільства в соціально-філософських поглядах мислителів стародавнього світу (Платон, Арістотель), Середньовіччя, епохи Відродження та Просвітництва (Н.Макіавеллі, І.Кант, Г.Гегель, К.Сен-Симон та ін.).

Сутність діалектико-матеріалістичного розуміння суспільства як системи, що саморозвивається. Суспільне виробництво як соціально-філософська категорія. Технологічні, суспільні, людські «виміри» виробництва, його структура, тенденції розвитку. Людина як основа, мета і засіб виробництва. Духовне виробництво, його специфіка.

Співвідношення технологічного і суспільно-економічного способів виробництва, їх історичні типи. Сутність і структура продуктивних сил. Діалектика продуктивних сил і суспільних їх форм

розвитку. Технологічні і соціальні революції, проблема їх співвідношення.

Проблема побудови теоретичних моделей соціуму в соціально-філософській думці ХХ століття. Концепція «ідеальних типів» М. Вебера. Рациональність як механізм соціальної взаємодії людей (Г. Зіммель, Г. Гадамер). Суспільство як соціальна система (Т. Парсонс та ін.).

Релігійні концепції суспільства (В. Соловйов, П. Шестов, М. Бердяєв, П. Тейлор, Х. Ортега-і-Гассет та ін.).

Сучасний стан та перспективи розвитку українського суспільства.

Тема 15. Духовні основи суспільного буття

Духовна діяльність, її особливості. Категорії «дух», «духовність» та їх роль в осмисленні людини і суспільства. Ідеальне, його природа. Дух і душа.

Дух і свідомість. Головні концепції походження свідомості. Свідомість як субстанція. Свідомість як функція головного мозку людини і як відображення дійсності. Марксистська концепція свідомості. Феноменологічна концепція свідомості. Самосвідомість, її форми та структура.

Феномен несвідомого, його природа та функції. Місце несвідомого в духовному світі людини. Роль несвідомого в людському бутті.

Суспільна та індивідуальна свідомість і несвідоме. Архетипи колективного несвідомого. Поняття суспільної свідомості. Структура суспільної свідомості: рівні і форми. Масова психологія та ідеологія.

Тема 16. Проблема спрямованості історії

Становлення історичної свідомості. Соціальна філософія про джерела розвитку суспільства. Основні чинники суспільного розвитку. Розвиток суспільства як історія змін в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах життя суспільства.

Проблема побудови теоретичної моделі історичного процесу.

Становлення ідеї суспільного прогресу. Антична філософія: ідеї регресу і циклічності поступу (Гесіод, Платон, Арістотель та ін.). Ідея прогресу у філософії Просвітництва, німецькій класичній філософії, марксизмі. Еволюційне і революційне в розвитку суспільства і людини.

Проблема насильства в історії.

Індустріальне суспільство і концепції технологічного детермінізму. Традиційне й індустріальне суспільство. «Масове суспільство». Соціально-футурологічні ідеї теоретиків постіндустріалізму: інформатизація й реїдеологізація. Ф. Фукуяма: «Кінець історії й остання людина».

Зміст, критерії та історичні типи суспільного прогресу. Проблема «ціни» прогресу. Історія як прогрес свободи і необхідності. Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження та прогнозування.

Тема 17. Філософські аспекти культури і творчості

Культура як об'єкт філософського осмислення. Культура та суспільна практика. Культура як рівень розвитку людини й людства. Соціальні функції культури : науково-пізнавальна, ідеологічна, практична, регулятивна, комунікативна, трансляційна.

Співвідношення понять «культура» і «цивілізація». Сучасні культурологічні концепції.

Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Сутність сучасної концепції творчості. Передумови та онтологічний сенс творчості.

Етапи і структура творчого процесу. Особливості творчої думки. Мислення і матеріально-предметна діяльність. Мислення, свідомість та несвідоме у творчості. Форми та різновиди творчості. Віртуальна і дійсна творчість.

Еволюція і творчість, детермінізм і свобода. Проблема детермінантів творчості. Творчий задум та його здійснення. Евристика. Розвиток творчих здібностей людини. Творчість – найвища форма активності людини.

Тема 18. Філософія глобалізму

Глобалізація як хвилеподібний процес. Історична динаміка саморозвитку світової спільноти. Сучасне розуміння сутності глобалізму як головного процесу епохи. Усвідомлення і осягнення значення і призначення історії. Світовий порядок на початку ХХІ ст. Техногенні й інформаційні фактори радикального перетворення відносин у сучасному світі. Комп'ютеризація й інформатизація. Глобалізм-стабільність-синергетика. Глобалізація і відчуження.

Глобалізація і «вторинна» міфотворчість. Глобалізація і криза моральних традицій. Фундаментальні протиріччя глобалізації. Зміст антиутопій у новому світлі глобалізації. Постмодерн та глобальна інформаційна цивілізація.

Соціально-економічні фактори глобалізації. Світові центри глобалізації. Трансконтинентальні компанії і банки. Трансконтинентальна інфраструктура світової економіки.

Демографічні особливості розвитку глобального суспільства. Глобалізація і населення. Людські якості і глобалізація. Глобалізація і міграція. Процеси глобалізації і проблема збереження національно-релігійної ідентичності.

Глобалізація і національні культури: уніфікація чи взаємопроникнення.

Глобальна екологічна ситуація. Новий діалог людини з природою. Глобалізація і основні напрямки збереження екосистем. Екологізація природничих і гуманітарних дисциплін.

Глобалізація та нові виміри демократії. Політична глобалізація.

Розділ III. ФІЛОСОФІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ

Тема 19. Філософські проблеми науки

Наука як об'єкт філософського дослідження. Типологія філософських та методологічних проблем науки. Філософські засади науки. Філософія як рефлексія над наукою. Прогностична місія філософської рефлексії. Філософія і наукова творчість, риси творчої особистості вченого. Філософія як засіб включення наукового пошуку у широкий соціокультурний контекст. Евристика наукового пошуку.

Наука як аспект освоєння світу людиною. Наука як система достовірного знання, як високоспеціалізована діяльність і як соціальний інститут. Критерії науковості знання.

Основні історичні етапи розвитку науки. Передісторія науки. Антична наука і її внесок у всесвітню культуру. Особливість науки Середньовіччя. Гуманізм і емпіризм науки Відродження і Нового часу. Вплив соціально-економічних і культурних чинників на розвиток науки.

Наука у ХХ ст. Філософія науки і неопозитивізм. Логічне вчення Б. Рассела і

Л. Вітгенштейна. Постпозитивізм і його місце у «філософії науки». Концепції розвитку науки К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда.

Особливості сучасної науки. Динамізм сучасного наукового знання. Традиції й новації в науці. Інтерналістські та екстерналістські чинники зростання наукового знання.

Новітні плюралістичні концепції наукового знання.

Сутність науково-технічної революції, етапи розвитку. Інформаційно-технологічна революція і співвідношення суспільства і природи. Роль інформаційно-комунікативних підсистем в інтелектуальному процесі.

Форми організації науки. Поняття наукового співтовариства.

Етика науки. Проблема гармонії істини, добра та краси в творчості вченого. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.

Тема 20. Форми і методи наукового пізнання

Сутність та специфічні особливості пізнавальної діяльності.

Метод як усвідомлений спосіб пізнавальної діяльності.

Співвідношення спеціальних і загальних методів.

Особливості наукового пізнання, його види. Система методів наукового пізнання. Теоретичне та емпіричне дослідження і відповідні їм методи.

Взаємозв'язок загальнонаукових та специфічних методів дослідження.

Соціальне пізнання та його специфіка. Системний підхід у суспільствознавстві.

Соціальне прогнозування і футурологія. Особливості прогнозування соціально-політичних явищ. Проблема об'єктивності істини та її критеріїв у соціальному пізнанні.

Основні форми наукового пізнання: факт, ідея, проблема, гіпотеза, концепція, закон, теорія.

Основні процедури наукової діяльності (спостереження, вимірювання, збір даних, опис, експеримент, пояснення тощо). Зв'язок епістемологічного, соціологічного, онтологічного, антропологічного, аксіологічного, методологічного і психологічного аспектів наукового пошуку.

Філософські дискусії про засади і структуру наукового дослідження. Системний характер дослідницької діяльності. Виклад та обґрунтування наукових результатів.

Тема 21. Філософські проблеми економіки та природознавства

Сутність і проблемна сфера філософії економіки. Зміст та еволюція поняття "економіка". Виробничі відносини. Матеріальне виробництво. Духовне виробництво. Основні сучасні концепції філософсько-економічної галузі соціальних досліджень, їх напрямки. Неолібералізм, концепція постіндустріального суспільства, філософія глобальних проблем та комунікативна парадигма філософування. Філософсько-економічні категорії.

Філософія грошей. Гроші є продуктом суспільства, витвором, за який воно має нести відповідальність. Гроші як своєрідний інструмент суспільної взаємодії людей через обмін. Філософський аналіз системного впливу логіки грошей, грошових відносин на світоглядно-духовний світ людини і суспільства. Функція грошей як механізму соціонормативної регуляції суспільства, що надає їм безумовної цінності.

Філософські питання сучасної біології і медицини. Проблема виникнення живого. Проблема спрямованості розвитку живої природи. Специфіка тлумачення еволюції в біологічній науці. Концепції антропогенезу і антропосоціогенезу: сучасне бачення. Генетика і клонування. Екологізація сучасної біології і медицини. Науково-технічний прогрес і біологія. Біологія і редуccionізм. Світоглядно-етичні наслідки новітніх біомедичних уявлень про життя, смерть та безсмертя.

Біологічні основи буття і проблема їх збереження в сучасних умовах. Моральна відповідальність вченого за збереження біологічних основ буття. Біофілософія та біоетика: поняття, коло питань, специфіка. Екофілософія: поняття, напрями досліджень, еколого-економічні та еколого-етичні стратегії виживання людства.

3. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ

1. Світогляд як духовно-практичне освоєння світу людиною.
Структура світогляду.
2. Міфологія як історичний тип світогляду
3. Релігія як історичний тип світогляду.
4. Філософія і наука.
5. Філософія і мистецтво.
6. Особливості філософського знання. Матеріалізм та ідеалізм.
7. Структура філософського знання.
8. Функції філософії.
9. Релігійно-філософські вчення Стародавньої Індії про людину і сенс її життя.
10. Філософські вчення Стародавнього Китаю. Конфуціанство і даосизм.
11. Зародження філософії. Проблема першоначала в давньогрецькій філософії.
12. Космологізм античної філософії. Вчення про буття (Демокрит, Геракліт, Парменід).
13. Морально-етична проблематика у філософському вченні софістів і Сократа.
14. Класичний етап античної філософії. Погляди Платона, Арістотеля.
15. Філософські школи доби еллінізму.
16. Зародження та особливості середньовічної філософії.
Апологетика.
17. Патристика. Погляди Августина Блаженого.
18. Схоластика. Погляди Фоми Аквінського.
19. Проблема універсалій в середньовічній філософії.
Співвідношення душі і тіла, науки і релігії, віри і розуму.
20. Філософія Відродження: характер, проблеми, основні напрями.
21. Західноєвропейська філософія Нового часу. Механіцизм, емпіризм і раціоналізм.
22. Проблема людини і суспільства в філософії Просвітництва.
23. Місце німецької класичної філософії в історії розвитку філософської думки. Основні ідеї філософії І. Канта.

24. Г. Гегель, його філософська система і метод.
25. Антропологічний матеріалізм і гуманізм Л. Фейєрбаха.
26. Виникнення і особливості некласичної філософії ХІХ ст.
«Філософія життя».
27. Філософія позитивізму: сутність, еволюція, напрями.
28. Психоаналітична філософія З. Фрейда. Роль несвідомого в соціокультурному розвитку людини.
29. Філософія екзистенціалізму: основні ідеї та постаті.
30. Нова концепція соціального життя в марксистській філософії. Типи суспільних відносин.
31. Філософсько-гуманістична думка України ХV – ХVІІ ст.
32. Філософія Г. Сковороди.
33. Розвиток української філософії в ХІХ-ХХ ст.
34. Проблема буття та шляхи її вирішення.
35. Матерія як базова філософська категорія. Атрибути матерії.
36. Природничо-наукові уявлення про життя. Життя як філософська категорія.
37. Біологічні основи буття і проблема їх збереження в сучасних умовах.
38. Біофілософія та біоетика: поняття, коло питань, специфіка.
39. Людина і повсякденність.
40. Походження і природа свідомості в різних філософських вченнях.
41. Розвиток форм відображення як генетична передумова свідомості. Свідомість як вища форма відображення дійсності.
42. Основні форми суспільної свідомості: зміст, взаємодія, еволюція.
43. Фундаментальна роль категорії свідомості у філософії.
44. Суспільна та індивідуальна свідомість, їх діалектичний взаємозв'язок.
45. Пізнання людиною світу. Суб'єкт і об'єкт пізнання.
46. Форми наукового пізнання.
47. Особливості пізнання соціальної дійсності
48. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні.
49. Роль практики в пізнанні.
50. Філософські концепції істини.
51. Соціальна філософія: предмет, зміст, функції.
52. Суспільство як система. Зміст сфер суспільного життя.
53. Суспільне виробництво і його структура.

54. Природа і суспільство. Вчення В. І. Вернадського про ноосферу.
55. Практика як основа життєдіяльності людини. Структура практики.
56. Діяльність як специфічна форма відносин людини і світу.
57. Поняття науки і її соціальні функції.
58. Методи науки і їх класифікація.
59. Поняття техніки, її роль в історичному розвитку суспільства. Концепція технологічного детермінізму.
60. Філософія техніки: проблематика, напрями досліджень, зв'язок із пізнанням.
61. Глобальні проблеми сучасності і шляхи їх вирішення.
62. Екологічна і демографічна проблема: наукові, соціально-філософські і гуманістичні аспекти.
63. Філософський аспект походження людини. Єдність біологічного і соціального в людині.
64. Культура як предмет філософського аналізу.
65. Людина як предмет філософії. Особистість і суспільство.
66. Людина в світі культури.
67. Формаційний і цивілізаційний підхід до суспільного розвитку.
68. Проблема спрямованості історичного процесу. Суспільний прогрес, його критерії.
69. Принципи, закони та категорії діалектики.
70. Історичні типи діалектики.
71. Діалектика як методологія і логіка наукового пізнання.
72. Творчість: філософські аспекти проблеми.
73. Цінності та їх роль в житті людини та суспільства.
74. Духовність і проблема сенсу життя.
75. Філософія економіки.

4. ПРИКЛАД МЕТОДИЧНОГО ВИКЛАДУ ВІДПОВІДІ НА ПИТАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТУ

Питання «Філософія і наука».

Відповідь : Насамперед, слід підкреслити, що філософія є особливим типом світоглядного знання, певним способом духовно-практичного освоєння світу людиною. У зв'язку з такою її специфікою, постає питання, а чи є вона наукою?

Пошуком відповіді на питання щодо взаємозв'язку філософії і науки займалися багато мислителів, що вказує на те, що це неоднозначна і складна проблема. Одні філософи визнавали за філософією статус науки (у різні часи Арістотель, Гегель, Ортега-і-Гассет), інші ж - категорично заперечували (О. Конт, а у ХХ ст. логічні позитивісти – Р. Карнап, М. Шлік, Л. Вітгенштейн).

Так, з точки зору логічного позитивізму, все доступне нам знання про зовнішній світ отримується лише завдяки емпіричним наукам. Філософія ж являє собою теоретичну галузь знання, тому вона не може бути наукою. Філософія, на думку М. Шліка, має право на існування, але лише як теоретичний засіб для логічного аналізу мови – мови емпіричної науки.

Не лише за філософією, але й за рештою гуманітарних наук, не визнає наукового статусу і сучасний сцієнтизм – вчення, в основі якого лежить уявлення про наукове знання як найвищу культурну цінність. Однак: а) в цю цінність включається лише природниче і точне знання; б) науковим знанням вважається лише те, котре здобуто емпіричним (дослідним) шляхом, з допомогою конкретних природно-наукових методів (метод – шлях дослідження, сукупність прийомів чи операцій практичного чи теоретичного пізнання). З такої точки зору оскільки істини філософії не можна верифікувати з допомогою експерименту або шляхом математичного доведення, оскільки вони містять оціночні моменти, то в них домінує суб'єктивізм і вони оголошуються необґрунтованими. А, відтак, філософія не може бути наукою.

Аналізуючи вказані заперечення, маємо наголосити наступне. Дійсно, філософія не може будуватися за природничо-науковими зразками. Але вона має своє «поле» дослідження, свою міру точності і свою міру доведення. Для філософії основним предметом розгляду

є, як відомо, найбільш загальні проблеми буття природи, людини, суспільства, їх відношення.

Філософія підтверджує свої знання, як правило, не окремими експериментами, а широкими засобами людської предметної діяльності – практикою як сукупністю матеріально-виробничої, суспільно-політичної, експериментально-наукової, чуттєво-споглядальної діяльності людини.

Якщо природничі науки мають своїм предметом конкретні матеріальні об'єкти і властивості, то філософія зосереджується на вивченні найбільш загальних закономірностей світу, на граничних засадах буття. Це може бути пізнанням на шляху використання широких абстракцій, найбільш загальних понять, із застосуванням логіко-теоретичного, дискурсивного мислення – на рівні застосування діалектики, її основоположних принципів: єдності світу, зв'язку, відображення, практики, суперечності, історизму і т.д. Сутність філософських проблем потребує використання адекватних дослідницьких підходів, принципів аналізу і методів.

Для більш глибокого з'ясування взаємозв'язку філософії і науки, вкажемо також, що неодмінними структурними елементами будь-якої науки є: 1) предмет дослідження; 2) закони, котрі вона відкриває; 3) понятійний (категоріальний) апарат, котрий вона використовує; 4) методи дослідження явищ і процесів дійсності. З огляду на це, філософія, як наука, має всі ці структурні елементи. Вона має свій предмет, формулює та використовує властиві їй закони, свій понятійний апарат, і свої методи, що дає їй можливість адекватно відображати об'єктивну дійсність.

Вказана обставина свідчить про наявність спільного між філософією і наукою. Споріднює філософію і науку наступне: 1) філософія і наука здобуті знання представляють у теоретичній формі, у формі логічних доведень своїх висновків; 2) філософія і наука є структурними елементами наукового світогляду, тобто включаються в структуру світогляду; 3) філософія і наука мають однопорядкові структурні елементи (предмет, закони, поняття (категорії), методи дослідження).

Разом з тим, філософія і наука мають і відмінності: 1) у філософії понятійний апарат, закони мають на відміну від будь-якої науки всезагальний характер, тобто екстраполюються на всі сфери дійсності; 2) філософія, як і наука, є формою суспільної свідомості. Однак, наука виступає як безпосередня продуктивна сила суспільного

виробництва, як вирішальна рушійна сила розвитку інформаційного суспільства як суспільства знань; 3) закони і понятійний апарат філософії виконують функцію загальної методології пізнання. Закони і понятійний апарат окремої науки виконують методологічну функцію лише для цієї науки; 4) філософія дає загальну цілісну картину світу. Окрема наука досліджує лише певну сферу дійсності і тому такої цілісної картини світу дати не може; 5) філософія включається в теоретичне обґрунтування будь-якого світогляду. Наука є важливою складовою наукового світогляду.

Завершуючи розгляд даного питання, варто зробити висновок, в якому показати, що взаємозв'язок і взаємовплив філософії і науки сприяє їх взаємному збагаченню і озброює філософію конкретно-емпіричним підґрунтям для світоглядних узагальнень, а науку – методологічними орієнтирами на безкінечному шляху до істини.

5. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДІ НА ПИТАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТА

Оцінка "відмінно" виставляється у разі, якщо здобувач (аспірант) на високому теоретичному рівні, логічно і послідовно формулює та обґрунтовує відповіді на поставлені питання екзаменаційного білету та додаткові запитання членів екзаменаційної комісії. Під час складання іспиту здобувач (аспірант) має показати всебічне розуміння сутності питань, глибоке знання основних філософських теорій та актуальних проблем сучасної філософії, навички оперування філософськими категоріями і засобами філософського аналізу, вміння повно висвітлювати провідні філософські доктрини як складові загальної духовної культури людства, продемонструвати вміння пов'язувати набуті теоретичні знання з практичними вимогами, вміти визначати власну світоглядну позицію та відстоювати її на належному рівні.

Оцінка "добре" виставляється у разі, якщо здобувач (аспірант) виявляє здатність доволі чітко формулювати відповіді на питання екзаменаційного білету і додаткові запитання членів екзаменаційної комісії, в основному володіє розумінням сутності цих питань, знанням основних філософських теорій та актуальних проблем сучасної філософії, та в цілому навичками оперування філософськими категоріями і засобами філософського аналізу.

Оцінка "задовільно" виставляється, якщо здобувач (аспірант) продемонстрував недостатньо чіткі та не завжди обгрунтовані відповіді на питання екзаменаційного білету і додаткові запитання, виявив плутанину в оперуванні філософськими категоріями і у використанні засобів філософського аналізу, відповідям бракувало самостійності, логічності у викладі матеріалу, недостатньо показав уміння пов'язувати набуті теоретичні знання з практичними вимогами та вміння обгрунтовувати власну думку.

Оцінка "незадовільно" виставляється, якщо здобувач (аспірант), під час відповідей на питання екзаменаційного білету не продемонстрував знання основних філософських доктрин та категорій, не володіє методами та засобами філософського аналізу, не виявив здатність пов'язати набуті теоретичні знання з актуальними проблемами суспільної практики, не вміє логічно та послідовно формулювати власну світоглядну позицію.

Під час виведення загальної оцінки за трьома питаннями екзаменаційного білету й додатковими запитаннями враховується значимість і складність питань, рівень самостійності і творчого підходу у висвітленні актуальних філософських проблем, а також знання філософської класики і рівень культури філософського мислення.

Також комісія може враховувати якість підготовленого здобувачем (аспірантом) реферату.

6. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ РЕФЕРАТИВ

1. Міфологія і філософія.
2. Філософія і релігія.
3. Філософія і мистецтво.
4. Проблема методів філософії.
5. Морально-етична проблематика в філософії конфуціанства.
6. Космологія і натурфілософія Стародавньої Греції.
7. Антропологічна проблематика філософії Сократа.
8. Вчення Платона про державу і суспільство.
9. Проблеми логіки і теорії пізнання в філософії Арістотеля.
10. Філософія еллінізму: школи, ідеї, постаті.
11. Філософія Августина Блаженного.
12. Опозиція номіналізму і реалізму в Середньовічній філософії.
13. Фома Аквінський: вчення про людину.
14. Антропоцентризм і гуманізм філософії Відродження.
15. Проблема методів наукового пізнання в філософії Ф. Бекона і Р. Декарта.
16. Аналітична філософія: основні ідеї та проблеми.
17. Т. Гоббс про суспільство і державу.
18. Дж. Локк про суб'єкт пізнання і активність мислення.
19. Монадологія Г. Лейбніца: основні ідеї та принципи.
20. Соціальна філософія французького Просвітництва.
21. Етична теорія І. Канта.
22. Діалектика та філософія історії Г. Гегеля.
23. Й. Фіхте про призначення вченого і людини.
24. Антропологічний принцип філософії Л. Фейєрбаха.
25. Філософія світової волі (А. Шопенгауер).
26. Філософія нігілізму Ф. Ніцше.
27. Концепція людини С. К'єркегора.
28. Критика інтелекту і раціонального пізнання в філософії А. Бергсона.
29. Прагматизм і проблема істини.
30. Проблема людини в філософії К. Маркса.
31. Матеріалістичне розуміння історії.
32. Діалектика природи в роботах Ф. Енгельса.
33. Проблеми та постаті в філософії життя.

34. Феноменологія Е. Гуссерля.
35. М. Вебер про інтуїтивізм та натуралізм в гуманітарному знанні.
36. Неопозитивізм і постпозитивізм: основні ідеї та принципи.
37. Проблеми методів наукового пізнання в критичному раціоналізмі.
38. Розробка методів пізнання у неокантіанстві.
39. Проблема “розуміння” і герменевтика.
40. Проблема суб’єкта в структурній антропології К. Леві-Стросса.
41. Людина і несвідоме в філософії фрейдизму.
42. «Повстання мас» Х. Ортеги-і-Гассета і християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.
43. Моністичні і плюралістичні концепції буття.
44. Діалектика як вчення про універсальні зв’язки буття, руху і розвитку.
45. Людина і свобода в філософії екзистенціалізму.
46. Суспільство як система.
47. Проблема тотожності буття і мислення.
48. Пізнання як процес.
49. Проблема істини в філософії.
50. Мова і мислення.
51. Рівні, форми і методи наукового пізнання.
52. Соціальне і гуманітарне пізнання.
53. Формацийний та цивілізаційний підходи до розуміння суспільного розвитку.
54. Суспільство і природа.
55. Проблема взаємозв’язку соціального простору і соціального часу.
56. Особистість і суспільство.
57. Особистість і культура.
58. Особистість і влада.
59. Основні проблеми філософії техніки.
60. Місце техніки в духовній культурі суспільства..
61. Людина в інформаційно-технічному суспільстві.
62. Філософські проблеми сучасної біології.
63. Глобальні виклики сучасності і майбутнє цивілізації.
64. Г. С. Сковорода та його філософія.
65. Творчість – конструктивний принцип пізнання.

66. Синергетика і філософія: проблеми взаємовідношення.
67. Морально-етичні аспекти діяльності вченого.
68. Філософія і наука.
69. Творча суб'єктивність людини в персоналізмі.
70. Духовність і проблема сенсу життя.
71. Філософські концепції культури.
72. Культура і суспільство.
73. Культура і цивілізація.
74. Схід – Захід: цивілізаційні типи.
75. Сучасна комунікативна філософія: основні ідеї, проблем

7. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ З ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТУ

Реферат є самостійною письмовою роботою, яку виконує аспірант (здобувач), що обов'язково передуює складанню кандидатського екзамену з філософії. Тему реферату аспірант (здобувач) обирає, виходячи із власних наукових інтересів та орієнтуючись на специфіку свого майбутнього дисертаційного дослідження, а потім погоджує її з науковим керівником. Тема реферату повинна бути присвячена висвітленню найбільш важливих і актуальних філософсько-методологічних проблем.

При виборі теми реферату варто взяти до уваги ступінь її розробленості в науковій літературі, наявність публікацій та джерел з даної проблеми, можливість вільного доступу до них. Ясна річ, що існує коло таких тем, з яких в науковій літературі накопичено чимало ґрунтовних досліджень, достатньо повно висвітлено їх різні аспекти і це значно полегшує аспіранту(здобувачу) підготовку та написання свого реферату. Проте у такому разі при опрацюванні джерел слід усіляко уникати простої компіляції або дослівного переписування чужих думок. Необхідно зосередитись на пошуку того, аби вказана проблема була проаналізована під власним кутом зору, у зв'язку з темою майбутнього дисертаційного дослідження, в контексті злободенних світоглядно-методологічних викликів сьогодення.

Після визначення і узгодження на кафедрі теми реферату наступним етапом є підбір і опрацювання літературних джерел, в яких достатньо повно розкривається проблематика та особливості обраної теми. Багато в чому тут корисними можуть виявитися поради

і рекомендації викладача, який зорієнтує в напрямку наукового пошуку, порадить першоджерела та фундаментальні праці, які стануть у пригоді, а також допоможе з додатковою літературою.

Працювати над текстом реферату доцільно вже після підбору літературного матеріалу, але не відкладати власне написання на останні дні перед здачею реферату. При цьому варто пам'ятати про поширені помилки, які суттєво погіршуватимуть якість виконуваної роботи над рефератом. По-перше, не слід надто захоплюватися кількістю долучених до написання джерел, адже реферат не є історіографічним оглядом. А, по-друге, не можна обмежуватися двома чи трьома джерелами, обраними в якості базових при складанні тексту свого реферату. Тому спочатку необхідно опрацювати фундаментальні дослідження, що стануть основою для подальшої роботи, а вже згодом доповнювати її іншими джерелами, уточнюючи окремі аспекти та збагачуючи новими ідеями. Обов'язковим є використання наукових філософських журналів – «Філософська думка», «Практична філософія», «Філософсько-антропологічні студії», «Мультиверсум», «Вопросы философии» та ін.

Особливу увагу варто приділити виписуванню ключових цитат, посиланнями на які можна проілюструвати окремі положення власної роботи, обґрунтувати свою позицію або продемонструвати поліфонію існуючих поглядів. Як свідчить досвід, чіткість і пунктуальність у роботі з цитатами та посиланнями дозволить в майбутньому уникнути певних труднощів в процесі їх опрацювання і систематизації. Іноді радять для кожної з цитат на окремому аркуші зафіксувати вихідні дані джерела, звідки її взято – назву книги, прізвище автора, місто видання, рік і назву видавництва, і, головне – конкретну сторінку в книзі.

В рефераті до складання кандидатського іспиту з філософії посилання на джерела здійснюються мовою оригіналу, загально прийнятим на сьогодні серед науковців алфавітним або нумераційним порядком. Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком :[5, с. 46], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 46 – сторінка. Посилання на декілька джерел подаються таким чином : [7, с. 16 - 18] або [3, с. 26; 4 с.78; 10, с. 91].

Реферати пишуться українською мовою обсягом 20 - 25 сторінок друкованого комп'ютерного тексту (формат А 4, шрифт реферату –

Times New Roman, кегль 14, полуторний інтервал друку, 30 рядків на сторінці, приблизно 1800 знаків).

Реферат обов'язково повинен включати такі структурні елементи: заголовок (додаток 1), план (додаток 2), вступ, виклад основного змісту (3 – 4 пункти), висновок, а також список використаних джерел (додаток 3).

До оформлення висуваються такі вимоги:

- перша сторінка - титульний аркуш без номера;
- друга сторінка відводиться для плану;
- вступ на сторінці 3;
- розділи з нумерацією сторінки згідно з планом;
- список використаних джерел, який друкується на окремій сторінці в кінці тесту.

Реферат має бути написаний у певний термін і не менш ніж за один місяць поданий до відділу аспірантури для реєстрації та подальшої перевірки відповідальним викладачем кафедри. Реферат подається у зброшурованому вигляді.

План має охоплювати всі перераховані вище структурні елементи реферату з позначенням сторінок, на яких вони розміщені. Основний зміст реферату поділяється на параграфи чи розділи. Заголовки плану дублюються в тексті реферату.

Вступ - найважливіший змістовний елемент реферату. Форма його довільна, але в ньому обов'язково мають бути відображені такі питання: актуальність теми, ступінь філософської розробленості проблеми, мета і завдання дослідження, об'єкт та предмет дослідження, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, теоретико-практичне значення, запропонована автором структура реферату, публікації (за наявності).

Основний зміст теми повинен являти собою самостійно виконане дослідження з проблеми, відображеної у назві реферату, містити узагальнення існуючої філософської літератури або методологічну розробку філософської проблематики з вказівкою на її застосування у сферах наукових інтересів автора реферату. Виклад матеріалу має бути позбавлений суб'єктивності, індивідуальних, особистісних оцінок. Разом з тим, в тексті має бути присутнє власне, авторське ставлення до тих проблем, що знаходяться в площині його аналізу, але воно має бути аргументованим і доведеним.

Також важливо враховувати необхідність написання в кінці кожного розділу невеликих проміжних висновків (приблизно 1-2

абзаци), в яких будуть відображатися результати вже зробленої роботи і фіксуватися перспектива подальшого руху дослідження. Такі проміжні висновки мають стати своєрідним «логічним місточком», перекинутим від однієї частини тексту до іншої.

У висновку автору належить зробити узагальнення того, що викладено в основній частині реферату, чітко сформулювати висновки, яких він дійшов при викладенні питань пунктів плану, окреслити їх значення для розуміння й пояснення обраної проблеми, а також можливості їх світоглядно-методологічного застосування для потреб індивідуальної життєвої практики та вдосконалення суспільного розвитку.

Слід уникати таких поширених помилок, як замість формулювання результатів роботи дублюється певна частина вступу або подається повторення викладу матеріалу чи розгорнута біографічна довідка (у разі, якщо тема реферату передбачала розгляд творчості того чи іншого видатного філософа. Крім того, замість узагальнення результатів всього дослідження подаються висновки лише по одному розділу чи частині роботи або автор обмежується абстрактними фразами, не структуруючи конкретні результати свого аналізу.

Загальні висновки по реферату мають співвідноситись (узгоджуватись) з метою та задачами дослідження, зафіксованими у вступі до роботи. В них мають відображатися щось принципово нове, що свідчить про досягнення конкретних задач, поставлених автором. Виклад висновків має бути чітким, ясним і логічно впорядкованим. Вітається вияв власної думки, власного ставлення автора до тих проблем і питань, які досліджувались в роботі.

Оформлення переліку використаної в рефераті літератури здійснюється в алфавітному чи нумераційному порядку за наступним принципом: спочатку подаються джерела українською чи російською мовою, потім іншомовна література та публікації в електронному вигляді.

8. СПИСОК ПЕРШОДЖЕРЕЛ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА КАНДИДАТСЬКИЙ ІСПИТ З ФІЛОСОФІЇ

1. Августин Творения: [в 4 т.] / Августин. – СПб. : «Алетейя», К. : УЦИММ–Пресс», 1997. – 743 с.
2. Аристотель. Метафизика / Пер с греческого А.В. Кубицкого – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999 – 608 с.
3. Аквинский Фома. Естественная теология. Метафизическая теория бытия и теория познания // Антология мировой философии. В 4 т. —Т.1. – Ч. II. — М., 1969. — С. 582—
4. Боэций «Утешение философией» и другие трактаты / Боэций. – М. : Наука, 1990.– 415 с.
5. Бэкон Ф. «Новый органон» / Френсис Бекон // Сочинения в 2–х т. Т.2. – М. : Мысль, 1978. – С. 5 – 214.
6. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. — Т. I. Наука логики – М.: Мысль, 1974. — С. 79—106.
7. Декарт Р. Рассуждение о методе // Декарт Р. Избранные произведения —М.: Госполитиздат, 1950. — С. 257—317.
8. Кант И. Критика практического разума / И. Кант // Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. – СПб. : Наука, 1995. – С. 121 – 258.
9. Кант И. Критика чистого разума. Предисл. ко 2-му изд. Введение / О различии чистого и эмпирического знания // Кант И. Соч. — Т.3. – М.: Мысль, 1964.
10. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать / Давня українська література. Хрестоматія. — К.;Наукова думка, 1992. — С.195-214; 626-628.
11. Кузанский Н. Об ученом незнании // Сочинения : в 2–х т. Т.1 : [пер. / общ. ред. и вступ ст. З.А.Тажуризиной]. – М. : Мысль, 1979. – 488 с.
12. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию. — М.: Прогресс, 1992. – С. 14—26; 57—71.
13. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие. //Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т. 13. — М., 1959.
14. Платон. Апология Сократа // Платон: Собр.соч.—В 4 т. —Т. I.—М.: Мысль, 1990. — С. 70—96.
15. Платон. Менон // Платон: Собр. соч. — В 4 т. — Т. I. — М.: Мысль, 1990. — С. 575—612.

16. Сковорода Г. С. Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни // Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К.:Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 324-356.
17. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. — М.: Наука, 1987. — С. 228—235.
18. Фрейд З. Я и Оно // Психология бессознательного. — М.: Просвещение, 1989. — С. 425—439.
19. Фромм Э. Бегство от свободы. — М.: Прогресс, 1990. — С. 13—42.
20. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — Изд. 2-е. — Т. 20.— М., 1955. — С. 558—571.

9. СПИСОК ОСНОВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Словники, довідники, хрестоматії

1. Новейший философский словарь. – 3-е изд. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
2. Словарь философских терминов / [науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова]. – М. : ИНФРА, 2004. – 731 с.
3. Философский словарь. – К.: А.С.К., 2006.–1056 с.
4. Философский энциклопедический словарь [ред. кол. : С. С. Аверинцев и др.] – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
5. Философский энциклопедический словарь [ред.–сост. Е.Ф. Губский и др.]. – М. : ИНФРА–М, 1997. – С. 457.
6. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. — К.: Знання, 2012. — 621 с.

Підручники та навчальні посібники

1. Бичко К.А. Історія філософії : підручник / К. А. Бичко — К.: Академія, 2001. — 549 с.
2. Горський В.С. Історія української філософії : навч. посібник / В. С. Горський — К., 2001. — 374 с.
3. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. Х.: Право, 2011. -312 с.
4. История философии в кратком изложении : [пер. с чеш. И. И. Богута] – М. : Мысль, 1991. – 590 с.
5. Історія української філософії : Підручник. — К.: Академвидав, 2008. — 452 с.
6. Кармин А.С. Философия / А. С. Кармин, Г. Г. Бернацкий – СПб.: «Знание», 2001. – 485с.
7. Основи філософських знань (філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство) Підручник / За ред. М. І. Горлача — К.: ЦУЛ, 2008. — 982 с.
8. Петрушенко В.Л. Філософія : навч. посіб. / В. Л. Петрушенко — Львів: Новий світ, 2004. — 528 с.
9. Причепій Є.М. Філософія / Є. М., Причепій, А. М. Черній — К.:«Академія», 2005.
10. Філософія : навчальний посібник / За ред. І. Ф. Надольного — К.: Вікар, 2006. — 516 с.

11. Філософія : підручник / О. П. Сидоренко, С. С. Корлюк, М. С. Філянін та ін. ; за ред. О.П. Сидоренка. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Знання, 2010. — 414 с.
12. Філософія: підручник / С. П. Щерба, О. А. Заглада. — К.: Кондор, 2011. — 548 с.

Додаток 1.

Міністерство аграрної політики та продовольства України

Миколаївський національний аграрний університет

НАЗВА РЕФЕРАТА

**Реферат
для складання кандидатського іспиту з філософії**

Прізвище Ім'я по-Батькові

Перевірив

Оцінка: _____ д.філос.н, професор Гавеля В.Л.

Миколаїв
2013

Зміст

Передмова.....	3
1. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів(Витяг).....	4
2. Програма курсу філософії.....	6
3. Перелік питань до кандидатського іспиту.....	19
4. Приклад методичного викладу відповіді на питання екзаменаційного білету.....	22
5. Критерії оцінювання відповіді на питання екзаменаційного білета.....	24
6. Орієнтовний перелік тем рефератів.....	26
7. Методичні поради з підготовки реферату.....	28
8. Список першоджерел, що виносяться на кандидатський іспит з філософії.....	32
9. Список основної та додаткової літератури.....	34
Додаток 1.....	36

Навчальне видання

ФІЛОСОФІЯ :
ПРОГРАМА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ПІДГОТОВКИ ДО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
ДЛЯ АСПІРАНТІВ І ЗДОБУВАЧІВ

Методичні рекомендації

Укладач: **Ханстантинов Віталій Олександрович**

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. ____

Тираж 50 прим. Зам. № ____

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.